

כיסוי ראש לאשה בפאה נכרית

"ותאמר אל העבד מי האיש הלזה ההלך בשדה לקראתנו ויאמר העבד הוא

אדני ותקח הצעיף ותתכס" (בראשית כד, סה)

בתרגום יונתן תרגם על הפסוק "ותקח הצעיף ותתכס", וז"ל: ונסיבת רדידא ואיתעטיפת ביה, עכ"ל. היינו שרבקה התכסתה ברדיד על ראשה. וכן פירש הרשב"ם (בבראשית לח, יד) על הפסוק: "ותסר בגדי אלמנותה מעליה ותכס בצעיף ותתעלף ותשב בפתח עינים", שתמר כסתה ראשה בצעיף.

בספר שכל טוב בראשית (פרק כד) ביאר על הפסוק: "ותקח הצעיף" שרבקה התכסתה עצמה בו, והוסיף שם: "צעיף" לא מצאתי לו דמיון במקרא, זולתי "ותכס בצעיף" (בראשית לח יד), וכן "ותסר צעיפה" (שם שם יט), ויש לו לדורשו המוצע על פניה, ועיקר המלה היא רדיד, כי "ותקח הצעיף", מתרגמיני בירושלמי ונסיב רדידא, ובלשון רבותינו נקרא הצעיף כבינתא, והוא בגד דק מאוד שמשימות הנשים על הראש, עכ"ל. מצאנו שרבקה ותמר התכסו דוקא ברדיד ולא בפאה נכרית, (ורבקה באותו הזמן היתה פנויה ותמר אלמנה).

בנדון כיסוי הראש בפאה נכרית יש לדון, מהו מקור החיוב לאשה לכסות שיערה, ואם מותר לאשה נשואה לצאת לרשות הרבים בפאה נכרית בראשה במקום מטפחת או כובע, האם יש איסור מראית עין לאשה שיוצאה בפאה נכרית, ואם יש חילוק בין רשות הרבים לחצר לענין פאה נכרית, ודין לבישת פאה נכרית כשאמה נוהגת איסור.

ולובשים צורה במהלך תקופות השנים. לכל תקופה ולכל מקום יש את הלבוש המיוחד לו, ובהתאם לכך יש צורך להגדיר מחדש את ההלכות הנוגעות לדרכי הצניעות של האשה ובכלל זה גם כיסוי ראש לנשים.

וזאת למודעי, כי אין לראות במאמר זה פסיקת הלכה למעשה, אלא דיון בדברי רבותינו הפוסקים, בירורם וליבונם, ויהי רצון שהדברים יסייעו בחיזוק דרכי הצניעות בעם ישראל בכלל ונשות ישראל בפרט.

פתיחה

חובת האשה לשמור על צניעותה באה לידי ביטוי הן בהליכותיה ובין בצורת הלבוש וההופעה. ככלל ניתן לומר: כללי הצניעות קיבלו נשות ישראל על עצמן מקדמא דנא, בהם צניעות בחובת כיסוי הראש לנשים. המקור לחיוב זה מופיע בתורה בהקשר לפרשת סוטה, ומפורט בהרחבה בתלמוד ובמדרשים.

מטבע הדברים, כאשר מדובר בכללי התנהגות, הדברים פושטים צורה

(הל' איסורי ביאה פרק כא הל' יז). וכבר שאלו הב"ח והגר"א, מנין לרמב"ם להוסיף איסור גם בפנויה? וביארו, שהרמב"ם הוכיח זה מלשונו של תנא דבי ר' ישמעאל מדקאמר "לבנות ישראל" ולא קאמר "לאשה".

ומפרשי השו"ע, הח"מ והבית שמואל, נתקשו על השו"ע שהביא לשונו של הרמב"ם האוסר גם בפנויה, והוא סותר את הדין המובא בשו"ע או"ח סי' עה שכתב להתיר לבתולות לילך פרועות ראש. לפיכך כתבו, שכוונת הרמב"ם והשו"ע לאסור רק בפנויה שהיא אלמנה או גרושה, אבל בתולה מותרת לילך פרועת ראש, וכמו שמוכח שם מדברי המשנה: יוצאת בהינמא וראשה פרוע.

עוד עיין במגן אברהם (או"ח שם) שהעלה, שהאיסור לילך בגילוי הראש הוא רק בנשואה, דקרא לא איירי בפנויה, ולכן מותר לקרות קריאת שמע נגד שער בתולה מגולה. ומה שכתב הרמב"ם והשו"ע לאסור גילוי הראש בין בנשואה בין בפנויה (בתולה, לפי דעת המגן אברהם) - מידת צניעות היא.

דין איסור גילוי שער הראש באשה יוצא ברור ומפורש גם מדברי הספרי (פר' נשא, פיסקא יא): "ופרע את ראש האשה", כהן נפנה לאחוריה ופורעה, כדי לקיים בה מצות פריעה, דברי ר' ישמעאל. דבר אחר לימד על בנות ישראל שהן מכסות ראשיהן. ואף על פי שאין ראייה לדבר, זכר לדבר, שנאמר (שמואל ב' יג, יט): "ותקח תמר אפר (כלומר: סודר) על ראשה". והם הם הדברים שהובאו בכתובות עב, ב בשם התנא דבי ר' ישמעאל.

מקור האיסור לגילוי שער ראש האשה

מקור האיסור של גילוי שער ראש אשה הוא בגמרא בכתובות עב, א על המשנה שם: ואיזוהי דת יהודית (העוברת על מנהגי הצניעות של בנות ישראל) יוצאה וראשה פרוע (היוצאת לשוק וראשה מגולה בלא כיסוי הראש כלל), מקשה הגמ': ראשה פרוע דאורייתא הוא (שהוא איסור דאורייתא לאשה לצאת בראש מגולה), דכתיב: "ופרע את ראש האשה", ותנא דבי רבי ישמעאל, אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפרוע ראש? ויישבו בגמרא: דאורייתא - קלתה שפיר דמי, דת יהודית - אפילו קלתה נמי אסור.

ופירש ברש"י שקלתה הוא סל שיש לו מלמטה בית קבול להולמו בראשו ובית קיבול מלמעלה לתת בו פלך ופשתן עכ"ל. ומבואר מדברי הגמרא שמדאורייתא מותר לאשה לכסות ראשה בקלתה שהוא כיסוי חלקי, אך מצד דת יהודית יש צורך לכסות ראש בכיסוי מושלם.

ועיין בריטב"א שם שכתב על דברי הגמרא, דראשה פרוע דאורייתא היא דכתיב "ופרע את ראש האשה", פירש רש"י ז"ל מדכתיב "ופרע" מכלל דמעיקרא מכוסה היה, ועוד דכיון דאמרה תורה לפרוע את ראש האשה כדי לנוולה מכלל דפריעת הראש פריצות הוא לאשה.

דברי הפוסקים בזה

בשו"ע (אבה"ע סי' כא סעי' ב') פסק: "לא תלכנה בנות ישראל פרועות ראש בשוק אחד פנויה ואחד אשת איש". ומקור דברי השו"ע להלכה הוא מדברי הרמב"ם

קרבנות הטהרה), כל עוד שלא גלחה את ראשה יכול הבעל להפר נזירותה שלא תתגלח, לפי שיכול לומר אי אפשר באשה מגולחת, שהגילוח באשה ניוול הוא. ובגמרא מבואר שתנא קמא אינו חושש לטענת רבי, שהרי יכולה האשה להשתמש בפאה נכרית, מה שאין כן לדעת רבי יכול הבעל לטעון שאף מפאה נכרית אין דעתו נוחה. וכלשון הגמרא: איידי דזוהמא לא ניחא ליה. נמצא כאן בדברי הגמרא מקור נוסף לענין לבישת פאה נכרית לכיסוי ראש לאשה, ונרחיב במקור גמרות אלו בהמשך הענין.

ראש המתירים לפאה נכרית - שיטת שלטי הגיבורים

ראש המתירים לכיסוי הראש לאשה על ידי פאה נכרית הוא השלטי הגבורים שהביא בשני מקומות היתר לאשה לכסות ראשה בפאה נכרית.

הראשון, בגמרא בשבת סד, ב כתב בשלטי הגבורים (שם בדפי הרי"ף) אמתניתין "יוצאה אשה בכבול ובפאה נכרית בחצר", וז"ל: נראה לעניות דעתי להביא ראיה וסמך לנשים היוצאות בכסוי שערות שלהן כשהן נשואות אבל במקום קליעת שערן נשואות שערות חברותיהן שקורין קרינאל"ו בלעז מההיא דשנינו בפרק במה אשה יוצאה דף סד, ב שהאשה יוצאת בפאה נכרית בשבת, ופירשו המפרשים כי פאה היא מגבעת ידבקו בו שער נאה הרבה ותשים אותו האשה על ראשה כדי שתתקשט בשער, והתם באשה נשואה מיירי מתניתין מדקאמר בגמרא דהטעם משום שלא תתגנה על בעלה הרי דבנשואה מיירי.

דין פאה נכרית בתלמוד בשני מקומות

מצאנו לפחות שני מקורות בגמרא הנוגעים לעניינינו, שבהם הוזכר הענין של פאה נכרית, האחד לענין הוצאה בשבת, והשני לענין תגלחת נזיר.

מקור ראשון, לענין הוצאה בשבת, בגמרא בשבת סד, ב במשנה: יוצאה אשה בחוטי שער, בין משלה, בין משל חבירתה, בין משל בהמה וכו', בכבול ובפאה נכרית לחצר.

ובגמרא שם: "בכבול ובפאה נכרית לחצר", אמר רב: כל שאסרו חכמים לצאת בו לרשות הרבים - אסור לצאת בו לחצר, חוץ מכבול ופאה נכרית, וכו'. ורב, מאי שנא בכבול ופאה נכרית שאסרו חז"ל לצאת לרשות הרבים אך התירו לה לצאת אתם לחצר? - אמר עולא: כדי שלא תתגנה על בעלה.

מבואר מדברי הגמרא שאסרו חז"ל לאשה לצאת בפאה נכרית שמא תעבירנה ד' אמות ברשות הרבים, אמנם בחצר התירו לה לצאת בפאה נכרית, כיון שהתירו לאשה קצת קישוטים נאים כדי שלא תתגנה על בעלה ולכך לא גזרו חז"ל בחצר.

מקור שני, מבואר במשנה בנזיר כח, א בענין אשה נשואה שקבלה עליה נזירות, שנחלקו תנא קמא ורבי עד מתי יכול הבעל להפר נדריה, לשיטת תנא קמא אין הבעל יכול להפר נדריה לאחר שהשלימה נזירותה בטהרה (אף שהוא קודם שגלחה את שערה), ולרבי יכול הבעל להפר נדריה כל זמן שעדיין לא גילחה את שערה.

הנה שיטת רבי שם במשנה שאף בתגלחת הטהרה (כלומר זריקת הדמים של

שדרכה לכסותו, אסור לקרות כנגדו, אבל בתולות שדרכן לילך פרועות ראש מותר. והגיה הרמ"א: והוא הדין השערות של נשים שרגילין מחוץ לצמתן וכל שכן שער נכרית, אפילו דרכה לכסות (הגהות אלפסי החדשים).

והביא שוב הרמ"א את דברי שלטי הגיבורים בדרכי משה (או"ח סי' שג ס"ק ו') לענין הוצאה בשבת, וז"ל: מצאתי כתוב בהג"ה אלפסי החדשים (הוא השלטי הגיבורים), ומותר לאשה נשואה לגלות פאה נכרית שלה, לא שנא אם היא עשויה משערותיה או משער חברתה, דאין שער באשה ערוה אלא דוקא שערותיה המדובקים בבשרה, אבל לא בתלושין עשויות לכסות שערותיה האחרות אף על גב דעבדה לקישוט שתהא נראית בעלת שער, עכ"ל.

היינו, אף שהרמ"א הביא דברי השלטי הגיבורים לענין הוצאה בשבת וכן בהלכות קריאת שמע, לא הביא את שיטת השלטי הגיבורים באבן העזר (סי' כא) המובאים שם יסודות ההלכה של כיסוי הראש לאשה.

אף המגן אברהם (אורח חיים סימן עה ס"ק ה') לענין קריאת שמע הביא את דברי שלטי הגיבורים, וסיים: דלא כהבאר שבע שהאריך לדחותו בדברים דחויים עכ"ל. גם הגאון בעל הלבושים (שם בסי' עה) פסק כהרמ"א, אלא שמחלק בין שערות עצמן אחר שנתלשה לשערות חברתה.

המשנה ברורה (שם ס"ק טו) כתב בשם הפרי מגדים, שבמדינות שהנשים יוצאות בפאה נכרית מגולה יש להם לסמוך

ומפרט השלטי הגיבורים במהות הפאה נכרית וז"ל: והאי פאה נכרית הוי ממש כעין אלו הקרינא"ל, ומשמע להדיא שמותרות בנות ישראל להתקשט בהן, ד"שער באשה ערוה" דקאמר לא הוי אלא בשער הדבוק לבשרה ממש, ונראה גם בשר עם השיער, אבל שער המכסה את שיערה אין כאן משום "שער באשה ערוה", ואף לא משום פרועת ראש. ואין לומר שהיו משימות צעיף או מידי על הפאות נכרית, דאם כן מאי אהני ההוא קשוט הרי כל עצמו של אותו קשוט לא הוי אלא בשביל שתראה בעלת שער, אלא פשיטא דמיירי שהולכות בשערות מגולות עכ"ל.

השני, בגמרא בנזיר כח, א הביא בגליון הש"ס על הא דאמרינן שם "ותנא קמא אמר לך אפשר בפאה נכרית" וכו' וכתב שם בגליון וז"ל: נראה לומר היתר מכאן לשערות שנשים נשואות נתנו בראשיהן (יהושע בועז) עכ"ל הגליון. ובגליון הש"ס כתוב השם: "יהושע בועז" ובתוך סוגריים. והנה הרב יהושע בועז הוא עצמו הרב בעל שלטי הגיבורים אשר סביב הרי"ף.

דברי הפוסקים בזה

יש מן הפוסקים שהביאו את שיטת השלטי הגיבורים להלכה, אמנם דבריו הוזכרו רק בשולחן ערוך אורח חיים לענין קריאת שמע, שמותר לקרא קריאת שמע כנגד אשה הלבושה בפאה נכרית, ולענין היתר יציאה לרשות הרבים עם פאה נכרית בשבת, אולם לא הביאו הפוסקים דבריו בשולחן ערוך אבן העזר לענין דין כיסוי הראש באשה.

בשולחן ערוך או"ח סי' עה (סעי' ב') פסק לענין קריאת שמע, ששער אשה

אבל הנשים שהיה שערן הרבה לא היו רגילות בה כלל כדמוכח בהדיא בנוזר כח, ב בשמעתין "ותנא קמא אמר לך אפשר בפאה נכרית", עכתו"ד רבי יהודה קצנאילבונגן.

כמה תמיהות על שיטת שלטי הגבורים מבואר אף מהמשך דברי הבאר שבע שלדעתו פאה נכרית המוזכרת בגמרא, מלבד מה שהיא קשורה בשער עצמה, היתה מכוסה עמהן תחת השבכה ועל ראשה רדיד, ולכן תמה על השלטי הגיבורים בכמה.

תמיהה ראשונה, לשיטת השלטי הגיבורים ששערות של פאה נכרית יהיו נראות לחוש עין הרואה להטעות אותו להחזיק הפאה נכרית לשער עצמה הדבוק לבשרה ממש, איך יעלה על הדעת שיהיה מותר להראות עצמה כעוברת על דת משה, דהא לצאת בשער עצמה מגולה אסור מן התורה כדאיתא בכתובות דף עב, ב "ראשה פרוע דאורייתא היא דכתיב "ופרע את ראש האשה" ותנא דבי ר' ישמעאל אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפרוע ראש" וכו', והלא הרבה דברים אסרו חכמים לנשים מפני מראית העין.

תמיהה שנייה, דהא הטור (אבן העזר סימן קטו) אחר שכתב ואיזו היא דת יהודית יוצאה וראשה פרוע אפילו אין פרוע לגמרי אלא קלתה בראשה, כיון שאינה מכוסה בצעיף וכו', חזר וכתב שם בשם הרמב"ם דאף על פי שמכוסה במטפחת, כיון שאין עליה רדיד ככל הנשים וכו'.

ויש לדקדק בדבריו במה שהצריך הרמב"ם דוקא מטפחת ועל המטפחת רדיד?

להקל, וז"ל על דברי הרמ"א שכתב שמותר לקרא קריאת שמע כנגד אשה הלובשת שער נכרית - קרי "נכרית" להשער שנחתך ואינו דבוק לבשרה וסבירא ליה דעל זה לא אמרו חז"ל "שער באשה ערוה" וגם מותר לגלותה ואין בה משום פריעת הראש. ויש חולקין ואומרים דאף בפיאה נכרית שייך "שער באשה ערוה" ואיסור פריעת ראש. וכתב הפרי מגדים דבמדינות שיוצאין הנשים בפיאה נכרית מגולה יש להם לסמוך על השו"ע ומשמע מיניה שם דאפילו שער של עצמה שנחתך ואחר כך חברה לראשה גם כן יש להקל. ובספר מגן גבורים החמיר בזה עיי"ש. וכתב עוד שם דאם אין מנהג המקום שילכו הנשים בפאה נכרית בודאי הדין עם המחמירין בזה משום מראית העין, עיי"ש.

השגה על שיטת שלטי הגבורים

בשו"ת באר שבע (סימן יח) הביא את דברי שלטי הגיבורים שהתיר לאשה לכסות ראשה ברשות הרבים בפאה נכרית, והביא הבאר שבע שמצא כתוב בכתובת יד רבי יהודה קצנאילבונגין שכתב על השלטי הגיבורים, לא זה הדרך ולא זו העיר שהנחילו לנו אבותינו חכמי המשנה והגמרא והמפרשים והפוסקים ז"ל מפני שהדבר פשוט הרבה יותר מביעתא בכותחא, דמה ששנו היתר להתקשט ולצאת בפאה נכרית בכלי גמרא מיירי דוקא בפאה נכרית מכוסה תחת השבכה ועל ראשה רדיד כמו השערות הדבוקות לבשרה ממש, כי לא היו רגילות בפאה נכרית אלא דוקא הנשים שהיה שערן מועט וכדי שלא ירגישו בעליהן במעוט שערן שהוא ניוול לנשים היו רגילות לקשור בשערן פאה נכרית כדי שתראה בעלת שער הרבה,

תמיהה חמישית, שאין זכר לדבר להתיר לנשים נשואות לצאת בפאה נכרית מגולה בשוק או בחצר דבקעי ביה רבים, ואפשר לפרש דמה ששנו בגמרא היתר להתקשט ולצאת בפאה נכרית מיירי דוקא בחצר שאין הרבים בוקעין בו, דהא אפילו בשערות ראשה ממש מגולות מותר לה לילך בחצר שאין הרבים בוקעין בו ואינו אסור אפילו משום דת יהודית דהיינו מנהג הצניעות שנהגו בנות ישראל. משמע דבחצר שאין הרבים בוקעין בו אפילו אם שערות ראשה ממש פרועות לית לן בה.

שיטות האוסרים פאה נכרית

בשו"ת לחמי תודה (דף ד' סעי' ב' ודף יט ע"ד), כתב, ראוי להודיע גדול המכשלה של המנהג הרע שנשתרבו זה כמה שנים לצאת בפאה נכרית, וזה מכבר יצא בעל ההפלאה בצירוף חברי בית דינו בחרם על הנשים הלובשות פאה נכרית, וכל שכן על גילוי שערות עצמן, והסמך שמביאים משבת (סד, ב) יוצאה אשה בפאה נכרית, אינו כלום, דהתם בפנויה מיירי.

ועיין בספר עצי ארוזים (סי' כא ס"ק ב') שכתב בפשיטות שאסור לאשה נשואה להתקשט ולצאת בפאה נכרית, והמורים היתר חדשים מקרוב עתידים ליתן את הדין.

וכתב בשו"ת חסד לאברהם (קמא יו"ד סי' פה) שלא היקל הרמ"א באו"ח (סי' עה) אלא לענין לקרות קריאת שמע כנגד פאה נכרית, שאין זה אלא מדרבנן, והוא ממה שלא הביא הרמ"א בהגהותיו דין זה באבן העזר (סי' כא) ששם עיקר דין פירוע ראש האשה, אלא על כרחך שלא רצה

אלא שהרמב"ם בא ללמדינו שאף על פי שמכוסה במטפחת דעביד ביחוד לכסוי השער, וגם הוא כסוי מעליא שהוא מכסה לגמרי את השערות, אפילו הכי לא סגי משום דשני כסויים גמורים בעינן, ודעבידי ביחוד לכסוי השער כמטפחת או שבכה והדומה לה, ועל המטפחת רדיד, משום דזהו מנהג יהדות שנהגו בנות ישראל ולא דוקא נקט הגמרא קלתא, והשתא היאך יעלה על הדעת שיהא מותר לצאת בפאה נכרית מגולה לחוד טפי ממטפחת דעביד ביחוד לכסוי השער וגם הוא מכסה לגמרי השערות.

תמיהה שלישית, דאלו היו יוצאות בפאה נכרית מגולה מה הועילו בתקנתן שלא יתגנו על בעליהן שידעו שיש להן שער מועט, הלא כיון שבעליהן יראו שהולכות בשערות מגולות ידעו בברור שמין אלו שערות עצמה המחוברים בראשה ממש.

תמיהה רביעית, מה שהביאו לטעות ושבשז זה הוא הפירוש שכתב השלטי הגיבורים בשם המפרשים, שפאה נכרית היא מגבעת ידבקו בו שער נאה והרבה ותשים אותו האשה על ראשה כדי שתתקשט בשער. ומבואר שסבר שאותה מגבעת תשים אותו האשה מגולה על ראשה כדי להוסיף קישוט כמו כובע של שער שנושאים אנשים על ראשן, וזה ודאי לא עלה ולא יעלה על דעת שום בר אוריין דאם כן מאי קמבעיא ליה לרבי יוסי בר חנין בפרק חלק לענין עיר הנדחת, פאה נכרית של צדקניות מהו, אי כגופה היא וניצול או כמלבושה היא ונשרף, פשיטא כמלבושה היא כיון דעביד להוסיף קשוט בעלמא דמאי שנא קשוט זה משאר מלבוש שלה של קשוט.